

Ըստք անարքով մը միայն տեսնած եւ քաղլւած են հշիմածի ճոխ գրանեն, որոն դրչագրաց թիւն այսօր գրեթէ կրիխն է յիշեալ կարինեան ցոյցակին մէջ յիշուածներուն Տաշկանի որըսափ հին եւ քննութեան արժանի կորունքը կը գուստի այժմ հին եւ այլուր: Ի՞նչ կրնակը օրինակի ազատ ա, սպասել ծրուազեմայ նոյնպէս բազմահատոր հաւաքանէն, որ մեզ գմբախտարար բոլողովին անձանօթ կը մայ տակաւին:

(Ըստուածելի)

Հ. Յ. Տ.

Վիճակ

ԼԵԶՈՒԱՐԱՆԱԿԱՆ

ՄԻԴՐԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

(Ըստուածելի)

Լեզուագիտութեան երկրորդ ժուր:

Կայսր իսր հայութիւն:

Կցողական նըռումք:

12. Ա-ր-լ-սոյստան լեզուաները! շատ ընդարձակ լեզուարուն մին է, որ կը խօսուի Օքոցքի ծովածոցն սկսեալ մնանք. Սպազման ծովածն եղբերուը եւ հիւսայիշն-արեւելան հրանդադաւեն մինեւ Հուանի-հու: Այս լեզուաները մնէ խմբերու կը բաժնուին, որնցնէտ երեքը՝ մանու, մանուկը եւ նորու լեզուներն, իրարու անձունի կապերով կապուած են եւ ընդհանուր անուամբ ուղայուն լեզուաներ կ'անաւանալին:

Այս խմբերն են.

13. Ա-ր-յ-է-ր-յան խոմքը, զոր կը կազմեն Սպազմի ծովաւ Համաւածոցին մէջ սառուցեալ ծովան եղբերը մասիս պէտքը, յուրա, էնի-էն առայիտերը, ուլլէտ, տուիչ առայիտերը, ինում եւայլին:

14. Ֆիննեան խոմքը, որ կ'անաւանալի նաեւ ուրբեան կամ ֆիննեան-ուրբեան կամ սուբեան-ֆիննեան եւ երեք սոտրաբաժնում աւելի:

186 Dr. Joseph Grunzel, Entwurf einer vergleichenden Grammatik der altasiatischen Sprachen, nebst einem vergleichenden Wörterbuch. Leipzig 1895. այսուհետև այս պատճեան մետք ալպացան-հապահան պատացութիւն: Մոտորութեան արժան կ. H. W. Բ (ա.) Litterarische Centralblatt, 1896, Nr. 24, էջ 874: ոյս գրքին քննագաղթեան առթիւ ըստօք. “Կ'առաջուցնէտ ոյս վերին գրքին մէջ Գրուսել: թէ պատճեան ու հապահան վերաց կազմակերպն անն հիմնական կետերու մէջ նիս է, որի նոկ ամենափառ տարբերութեան (nuance) մէջ է: թէ բայց եղբարան ազգակառնեան անհարութիւն է որ երկու մըսանց մէջը պասպաւ հրառու նմանին ունի իսկ քննագաղթան, ինչու իրենի կը վկայէ (Ibid.): 12 ասքի է գեր կը պատիւ գործի մը եւ կը ցաւի թէ Գրունցել ամենէն ց մէսասակեր քննագաղթն անուածւ:

— ա-ր-յ-է-ր-յան ֆին-ն, որ ունի տորեանէրէն Օրի գետափն քով (28.000 անձինք կը խօսին). Լուս-գրէն՝ Արարատ գետն հրամային կողմը (7.500 հոգի), Խանուելն կամ հաւագործելն զոր ի Հունգարիա, Ռումանիա եւ Բուլղարիա 7/8 միլիոն անձինք կը խօսին. գերիւննէ՝ Պէրսիան՝ Պէրս եւ Վասիկի կուսական թեանց մէջ 70.000 անձինք կը խօսին, Պէլուրա եւ Ա-շէկգուսի քովից ուշեւնքներուն զոր կը խօսին 90.000 հոգի եւ հարապային կողմը լուս-գրէն՝ զոր կը խօսին 270.000 հոգիք: Կը քննաւու իշ-ցը: ուսուց կոմ բայ մնան քննելուն՝ զոր կը խօսի ի Ֆինլանդ մէկ ու կես միլիոն մարդ, երկու գիւտար գուսապարագաներու կը բաժնուին, արեւելան կամ յուրիւն եւ արեւամբան կամ բառապարագն վաղերէն: Եւ բան Խուռասանին հիւսիս-արեւելան կողմը լուս-գրէն զոր հազիր կուրընդի հրամային կողմը 2000 հոգի կը խօսին: Էստոնի ալ՝ որ կը բնակին հասարագ էւ Ա-լարանդ եւ Լիբանան էն 750.000 հոգի են, պայ գանգարգին տակ է կ'երթիւն:

Ա-ր-յ-է-ր-յան՝ Կաանին եւ Վայանայի կուսական թեանց մէջ 250.000 հոգիք կը խօսուի:

Մորուածելին՝ Օկայի եւ Վայայի մէշտեց 750.000 հոգիք կը խօսուի. բայց մինչեւ Օրէնքուրդ և Աստրախան ցործած է:

1. Լ-ո-դ-ո-ն-ս-ն գուսականները, սուսական շառեան շուկանեան եւ էնարի լապուններն լապունց 30.000 հոգի են:

2. Թէ-ու-շ կամ նոտիուր! որ նիւէ ցեղերու կը բաժնուի:

3. Ա-յ-ո-ւ-ս-է-ր-էն Ավելինիայի հիւսիս-արեւելան կողմը, անականքի լապուններն ահամանը:

4. Ա-յ-ո-ւ-ս-է-ր-էն ցեղ. ա-շո-ո-յ-է-ր-էն, է-ու-ք-է-ր, նուր-է-րն, ի-ու-ու-ն-է-րէ-ր:

5. Ն-ո-բ-ո-յ-է-րն ցեղ:

6. Բ-ո-ն-ի-է-ր-է-րն, տամաւէ-ին, եւ առջապատճեան, մանտուուի գուսականները, լու-լու-

7. Մ-ո-ն-չ-ն ինամը, մալ-ց-ու-ր-է-ն ի Մանչուրիա, ուսուուց-վէն՝ յորեւելան Ալբարերիա. լու-լու-ուի եւ այսպիւն:

8. Մ-ո-ն-չ-ն խումբ:

9. Օբ-է-լ-յ-ան մանը, 17ուրդ գարուն Արցայի եւ Աստրախանի գովիրը գալթեցին:

10. Բ-ո-ն-ի-է-ր-է-րն Բ-ո-ն-ի-է-ր-է-րն, խալխաններու, շարաններու եւ շարայիգու մնապունքու լեզուն:

11. Օբ-է-լ-յ-ան մանը ինուուիրըն, ինուուիրըն եւ Ա-ս-ու-ր-է-ր ինուուիրըն եւ Օյրու մնապունքու լեզուն: Մէկ մասը 17ուրդ գարուն Արցայի եւ Աստրախանի գովիրը գալթեցին:

12. Բ-ո-ն-ի-է-ր-է-րն Բ-ո-ն-ի-է-ր-է-րն Բ-ո-ն-ի-է-ր-է-րն, ի-ո-ւ-ո-յ-ան լուս-գրէն մէջ:

13. Ա-լ-ա-ր-է-ր աստիճան կը կազմին: Բայց էստիւ աստիճան կը կազմին:

14. Բայց էստիւնին եւ ծըստի նախինին լեզուանը ալ՝ սուերէն մշ-գրէն:

¹ Die ursprüngliche Verwandtschaft der tatarischen Sprachen mit der Sprache der Hellenen. Frankfurt a. M. 1887.

եւ կոսայերէնն ալ կորեիք է այս կորդին տակ դասուորել՝ իր նոր խամբ մը, բայց առ այժմ բաւականա չունիցիք։ Հոմմէն թուրք-թաթարական լեզուամիբն տակ կը դառն ամենահին առորկան-բարեւական սեփագրութեանց լեզուն՝ ուռմերան-ակիաբերէնց, բայց ուրիշ գիտական մը՝ բացարձակապէն կուրանայ այս լեզուաց՝ ուռալ-առաջանական կարագիր ունենալլ։

Ուրիշ գիտական մը Ալիէ էման, մանջու խմբին տակ կը կարէ խորին, ովքունքն լեզուներն ու նազներն էն։ արդէն 1857ին Բոլլէ՛ր՝ ճապոններէն ուրալ-ալյույյան լեզուամիբն կիրած փորձն ըստ, բայց ապացոյցները բաւական համարուեցան։

18. Բայտիան լեզու, եօնուորու, եօնուորու, ուսիւորու՝ Պիրեննեան լեզուաց արեւամեան երիս կողմէ հին ժողովրդեան լեզուն, զոր իրենց լեզուաւ եօնուորու կանուանէն։ Ավիրիէնն էնած է, և գեր 8 դաւականներով կը խօսի ոյս լեզուն։ Տարմանաւի, գժուարին եւ ինձուու լեզուն է բասկեան լեզուն, ու թէ կեզուերու, թէ հուույցոց, թէ գիտացոց եւ թէ սպահական

1 Անու բառը միերէ կաօ ։ բարձր բառէն աւալ կը նշանակէ վերաբառաւու, իսկ ոսկէր՝ իր ժաղդագույն ուսու ֆիլման Սուօն բառն արմատից։ Ճանչ, ճանչ, խոր, ոսո կը նշանակի ։ Ճանչ ուսուամեան ոյս լեզուն մազորդներով լաւ ու հայուրբերուն կուեր կը լուսուորուն իսոյն այսէն Ա. Գրու մէջ մէրու Ղամեք, Սարազ, Սարազ, Թաթէ, Նու եւ. ըստ այս Ղամեք (Lamme) կիրած հնանակներուն, ուսիւ Վայու, Եռու, ուսիւ առաջաւոր, Թաթէ՛ գործին, Եռու երկրագործ (Եռու պատու նոյ, որ հուուն ուրուու, իրեւ բառն արմատներուն) ։ Եռու յնու ուրուու, իրեւ բառն արմատներուն է ։ Զինուոր բարձր ուսուամէ Սյամ-Նան-Էն երկրարծութիւններուն կամու ։ Աւելի գիւրաւ եւ մանուկներուն հօսոյտ ուսուեց, ուսուամեան լեզու մէջ ունու-մար կը նշանակէ կուն-նուր։ Երիրու ուստ արմատը կը զանու Սերուզու իստ Պարզու սառուամուն սառու մէջ։ Սերուզու արմատներուն՝ իրեւ Պարզու սառու մէջ կանչ թաթէ, թաթէ յան լուսուորու, թաթէ յան լուսուորու, կը սերուզու կուն-նուր։ Եղու կուն-նուր Կայչ (Ernest Katzer), եղու պաշտամները համար թաթէ համեստամունքը գործու կուն-նուր ուրիշներէն կամ է։ Այս քայլ ու ուստ յառաջ Շամփուր, նիսոս, Սպազմուրու եւ, ուսուներ իր պատու անձնական թաթէները կը համուանի։ Համար այսարշադանշներ՝ Անու ցուրեւ Համբարչ սուրերէնոյ ընթարու մանձ կը սեւ, որու ու ուստ անու պայմաններն լաւ զնաւու Պարուս մանձներն ուղարցու այս (պատմական) անձնական թաթէները և յուսական երեւասութեանն ծնած լցուու ցոյն ուստ անձ։ Ասուածին եւ Բարեւար բաւարիսթէնը մէջ յաւագիրն թթւները ըստ է ։ ուրա եր Ճանչուան չորսկառու ներուու հետ մասն, եւ չորսկառ իր ճանչուան առ ճանչ-ճու, իսփաս եւ ներուու սուրերէնոյ երկը անձնակառու ազնուու մէջ ուսուու եւ կը սիրու Այսուու կը խօս մեր մըրցիւալ զիսանակներն իր իր նետու մերու մասն մէջ (Ճանչ, Vaterlandու պարագա, 1898, 20 Ստու. Շատաւանաց) գրե մըրցի վերական է լեզուամիբն այս մասը, եւ սույնու անձնակառն իր կարութիւնները կը հասարակ գիտական դիմուն ապահովութիւն իր կարութիւնները, արքայի առաջանական դիմուն ապահովութիւնները։

թէ երակցին նուամաղ արարացոց արշաւանաց դէմ պահպանած է իւր լեզուի նկարագիրը։

14. Անդրէին լեզուները ումանիք կը բաժննեն 28 խումբերու, իսկ պլք՝ 19. միոյն երեւելիները յիշէւու, իսկ Ֆր. Միւլէր միոյն 26 կը համարի։

Ա. Ասու զամին լեզուաց խումբը կանագայի արեւամեան կողմը եւ Կալիֆունիսից քանի մը ցեղերու լեզուն։

Բ. Ալէնին լեզուները. Գիշուի, իր, օլիէն-ց, տուուու։

Գ. Իրէւեւին մանուկան, մէնէւիս, մէնէւու, իսուուու, ուսու-ուրուու։

Դ. Ար-տոս, Արու Միացեալ նահանգաց արեւամեան կողմը։

Ե. Պահ կամ Պա-ն։

Զ. Աղուուին լեզուները, վէրուի, ի-ուուու-, շ-ուու, ի-էւ ն-էւ։

Է. Կուու։

Ը. Օրէւ լեզուները։

Թ. Աղլուունին խումբը, ուրիշու, մանի, կոշիի։

Ժ. Եսամ։

ԺԱ. Մերէւուի անկախ բարբառաները, շունէ, ուկուս, եւայլն։ Այս տէրութեան մէջ կը խօսուի նահանարը (ազուէկ) լեզուն եւ սուու լեզուները։ Օնիշ բարբառն՝ որ ի Մէշսիս կը խօսուի բարբառաներն իշխացեալ լեզուներու մէջ եւ մափանկ լեզուն շնչաներէն կուու այս։ Այս կարէին կը վերաբերին բանիուու, իր, ուսունամուր, ուկուսանուու, ուսուու, ուսու-ուր, ուկուս, ու-ունէն, ու-ունէն-ուն եւույն։

ԺԲ. Մայ լեզուները կը խօսուին ի կենացական Անդրէին։ որսց երեւելիներն են նոյ, ի-նոյ, ի-նոյ, ի-նոյ, ու-ունէն, ու-ունէն եւայլն, կաւերէները կ'երեւու թէ այս հնդիք լեզուն է որ ամենահին ժամանակներ մատունագրական յիշասակարաններ ունի, որ յիշասակարանն է Պոդու վ-ո-ն բառանան, որու գիտականը՝ աշխարհիս նուիրակուն զրոց մէջ տեղ մէ շնորհէն հուուն։ Հնդկասահներորդ քարու գոյսթիւն անեցոց Մայաներու աւան զաթուեան անձնն մին է։

ԺԳ. Կենդրանական Անդրէկայի ունի-ի բարբառները, իս-ու-ու, լի-ու-ու եւայլն։

ԺԴ. Կ-ո-սէ, ս-է-է-է (ցեղէ անուն) լեզուները։

ԺԵ. Տո-ուկ, գուուուկ, օմէտուու, առաջնին երկուուը շատ ասրածուած էն։

ԺԶ. Բու-ուկ-ին ներըին կողմնան քանի մը բարբառաները։

ԺՒ. Կուու-ուուու, կուու-ուուու։

ԺՒ. Տենու-էնէն Պատագունացոց լեզուն։

ԺԴ. Հայուին երկիր զանազն լեզուները։

ԺԲ. Արաւունան լեզուները ի Զիլէ։

ԺԱ. Կուու-ուուու, սի-ուուու։

ԺԱ. Տենու-էնէն Պատագունացոց լեզուն։

ԺԴ. Շէբւ։

